

Ege Coğrafya Dergisi, 16 (2007), 3-16, İzmir
Aegean Geographical Journal, 16 (2007), 3-16, İzmir—TURKEY

COĞRAFİ ÇEVRE BİLEŞENLERİNİN KENTSEL GELİŞİM SÜRECİ ÜZERİNE ETKİLERİ: ÖDEMİŞ (İZMİR) ÖRNEĞİ

*Relation Between Urbanization Development and Natural Environment Process
(Case of Ödemiş-İZMİR)*

Arife KARADAĞ

*Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, 35100 Bornova, İzmir
<arife.karadag@ege.edu.tr>*

Asaf KOÇMAN

*Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, 35100 Bornova, İzmir
<asaf.kocman@ege.edu.tr>*

Abstract

Urban can be defined as a settlement unit and an organization between the natural environment processes and socio-cultural activities. The existence and development processes of the urbans depend on the landscape possibilities more than the inhabitant activities centred in. But, historical and socio-cultural factors also can play an important role in urbanization. In other words geomorphology, convenient climatical conditions, productive soils, water supply and also the cultural level of the inhabitants are the base processes for development possibilities for Ödemiş administrative district of İzmir.

Key words: *Landscape, natural environment, cultural environment, urbanization, urban identity.*

Özet

Kent; doğal çevre, insan ve onun etkinliklerine oluşan organize bir yerleşim birimidir. Kentin varlığı ve gelişme süreci, daha çok doğal çevre bileşenlerinin sağladığı olanaklara bağlıdır. Bununla birlikte, kentsel gelişim ve kentsel büyümede tarihsel ve kültürel etkenlerin de rolü vardır. Başka bir anlatımla; kentsel alan ve çevresine ait jeomorfoloji, uygun iklim koşulları, verimli topraklar ve su kaynaklarının

insan yaşamı ve etkinlikleri üzerinde olumlu etkilere sahip olması, kentsel varlığın ve gelişme sürecinin temel bileşenleridir. Bu çalışmamızda, İzmir'in ilçelerinden biri olan Ödemiş'in, kent olarak, mekan organizasyonunda ve gelişim sürecinde beşeri / kültürel etkenlerin rolüne kısaca değinilmiş, buna karşılık, doğal çevre bileşenlerinin rolü ve etkilerine daha fazla yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Coğrafi çevre, doğal çevre, kültürel çevre, kentleşme, kentsel kimlik.

Giriş

Kentlerin doğuşu, gelişmesi ve kentsel kimlik kazanması; sit-situasyon koşulları ile birlikte topografya, iklim, toprak ve hidrografik özellikler vb. doğal çevre bileşenlerine bağlı olduğu gibi, kentte yaşayan nüfusun miktarı ve etkinliklerinin karşılıklı etkileşimlerinin de bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Sjoberg; kentlerin doğuş ve gelişmesini etkileyen ana etmenin öncelikli olarak uygun çevre koşullarının sunduğu avantajlar ve bu avantajın zamanla, teknoloji ve sosyal örgütlenmeyi de destekleyerek kentsel büyümeyi ve kent kimliğinin farklılaşmasını beraberinde getirdiği görüşündedir. (Arslanoğlu,1998,7-16, Karadağ, 2000,112-118, Pacione, 2001,317).

Osmanlı döneminde, geleneksel ekonomisi tarıma dayalı kentler, zaman içinde artan nüfus ve üretime paralel olarak, ticaret, imalat sanayi ve ardından bu sektörler için gerekli araç-gereç üretimine yönelmiştir. Örneğin Batı Anadolu kentlerinin demografik yapılarında dikkat çeken etnik çeşitlilik, bir yandan kentlerde sosyal ve kültürel açıdan kozmopolit bir toplum mozaiği oluştururken, diğer yandan özellikle ticaret ve küçük zanaatlarda çeşitliliği arttırmış ve kent ekonomisinin canlanmasını sağlamıştır. Hatta ileriye doğru, kentte söz konusu bu üretim alanlarında uzmanlaşma artmış ve kentin sosyo-kültürel kimliğini tamamlayan bir de ekonomik kimlik yüklemiştir (Tunçdilek, 1986,75). Şüphesiz kentlerin bu sosyo-kültürel ve ekonomik kimliklerinin şekillenmesi ve çeşitlilik kazanmasında, kentin yerleştiği alanın ve çevresinin doğal çevre bileşenlerinin rolü de göz ardı edilemez.

Cumhuriyet dönemi, tüm bu süreçler açısından, Anadolu kentleri için bir değişim, hatta yeniden yapılanma dönemi olmuştur. Kentler, eski kimlikleri çevresinde yeni fonksiyonlar kazanarak

büyümüşler ve değişmişlerdir. Nitekim kentlerin bugünkü kimliği, kentin yerleştiği alanın doğal çevre bileşenlerinin bir sonucu olarak şekillenen çevre potansiyelleri ve buna eklenen sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklerinin kent yaşamına yansımalarının ortak bileşkesidir. Cumhuriyet sonrası dönemde, hızla kimlik değişimine uğrayan kentlerimizde, bu süreçte bir yandan ekonomik hayatın çeşitliliği artarken, diğer yandan kent ekonomisine yeni sektörler-fonksiyonlar eklenmiştir. Benzer bir değişim ve çeşitlilik kentin fiziksel yapılanmasında, mimarisinde, kamuya açık ortak kullanım alanlarında, kent hizmetlerinde ve sosyal örgütlenme biçimlerinde ve genel olarak kentin günlük yaşam aktivitelerinde de kendini göstermiştir (Karadağ, 2000-2006). Ülkemiz kentleri için, yukarıda sözü edilen kimlik değişimi ve yeni kimlik kazanımları, dün olduğu gibi bugün de devam etmektedir.

Makalemize konu olan İzmir ilinin çevre ilçelerinden biri olan Ödemiş, konum ve doğal çevre özelliklerinden kaynaklanan avantajlar sayesinde kuruluşundan bu yana her dönem varlığını sürdürmeyi başarmış kentlerden biridir. Kent alanı ve çevresindeki toprak kaynakları ve uygun iklim koşullarının insan yaşam ve etkinliklerine olumlu yansımaları, yörede ekonomik faaliyetlerin çeşitlenmesini, özellikle tarım ve tarıma dayalı sektörlerin gelişmesini sağlamıştır. Bu gelişmeler; kentin bir yandan ekonomik yaşamını hareketlendirmiş, girdilerini artırmış, diğer yandan da kentin ekonomik yapısında ve mekân organizasyonunda olumlu rol oynamıştır. Özetle, Ödemiş, doğal çevresinin sunduğu olanaklardan önemli ölçüde yararlanmış ve tarım karakteri ağır basan bir kent yerleşimi olarak varlığını ve etkinliğini sürdürmeyi başarmıştır. Bu çalışmamızda, özellikle doğal çevre bileşenlerinin kentleşme süreci üzerine etkileri, Ödemiş örneğinde incelenecektir.

Kentsel Gelişim / Kentsel Kimlik ve Doğal Çevre Bileşenleri

20. yüzyıl sonlarında geleneksel kentsel araştırma literatürüne “*kentsel kimlik*” başlıklı yeni bir konu eklemiştir. “*Kentsel kimlik*” konulu araştırmaların odağında, “kentsel kimlik nedir, neden önemlidir?”, “kentlerin birbirinden ayırt edici özelliklerini tayin eden kentsel kimlik elemanları nelerdir?” ve “kentsel kimliğin tayininde çevresel bileşenlerin yeri ve önemi nedir?” sorularına verilecek yanıtlar sorgulanmaktadır.

Bir kenti diğerlerinden ayıran özellikler, kentin yerleştiği alanın doğal, ve toplumsal (beşeri) çevre bileşenlerinin karşılıklı ilişkileri çerçevesinde ortaya çıkan coğrafi peyzaj ve bunun kent kültürüne yansımaları olarak açıklanabilir (Haapala, 1998,14, Karadağ, 2006). Diğer bir anlatımla kentsel kimlik, kent ve çevresi arasındaki karşılıklı etkileşimden doğmuş bir ilişkisel kimliktir. Söz konusu çevre bileşenlerinin farklılaşması kentsel kimlik elemanlarının da farklılığına ve değişimine yol açmaktadır. Örer, Doxiadis’in çevresel sınıflandırmasına dayanarak kentsel kimlik elemanlarını; *çevresel kimlik* ve *toplumsal kimlik* şeklinde, birbirini tamamlayan iki ana öğeden oluştuğunu kaydetmiştir. (Örer, 1993,21, Şekil 1).

Çevresel kimlik, kentin mekân organizasyonuna ait bir kimlik tanımı olup bu kimlik doğal çevre bileşenlerinin etkileri olarak değerlendirilebilir. Kentleşme süreci bağlamında incelenen doğal çevre bileşenleri (sit ve situasyon), yukarıda ifade edildiği gibi kentin yerleştiği alanın topografyasını oluşturan özellikler ile iklim rejimi, hidrografik potansiyel, bitki örtüsü ve toprak kaynaklarını kapsamaktadır (Koçman, 1991, Şekil 1 ve 3).

Kentsel kimliğin ikinci öğesi, kentin sosyo-ekonomik yapısından kaynaklanan **beşeri ve kültürel çevre bileşenleridir** (Şekil 1). Kültürel bileşenler, kent toplumunun kültürel ve sosyal geçmişi ile gelişim düzeyi bağlamında, nüfusunun demografik profili, ekonomik yapı ve gereksinimleri, gelenek, görenek ve inanç sistemlerini kapsar. Özetle, beşeri / kültürel bileşenler, kent halkının demografik, kurumsal ve kültürel yapısına ilişkin özelliklerini içerir ve kentte ortak bir kültürün (*kollektif bellek*) oluşumu-

şekillenmesi açısından son derece önemlidir (Örer, 1993, 23 - Beyhan-Ünügür, 2005,81). Kentsel kültür, insan-çevre ilişkilerinin hareket noktası olan eylemlere kaynak oluşturur. Bu nedenle kent kültürü, çoğunlukla kent kimliği ile eşdeğer anlamda düşünülmekte ve çoğu zaman biri diğerinin yerine kullanılmaktadır. Ancak burada kentin çevresel ve kültürel kimlik bileşenlerinin, gelişim sürecinde kentin yerleştiği alanın doğal çevre unsurlarının temel rol oynadığını unutmamak gerekmektedir.

Bilindiği gibi kent; doğal çevre, insan ve onun eserlerinden oluşan organize bir yerleşim birimidir. Herhangi bir yerde, kentin varlığı ve gelişmesi daha çok doğal çevrenin sağladığı imkanlara ve kaynaklara bağlıdır. Daha açık bir anlatımla, doğal çevre faktörlerinin (konum, jeolojik yapı ve yer şekilleri, iklim özellikleri, su ve toprak kaynakları, bitki örtüsü) yeterli imkânlar sunması durumunda kent yerleşmesi güç ve devamlılık kazanır. Üretimi artırma ve çeşitlendirme çabaları, sanayileşme, ulaşım ve ticaretin geliştirilip yaygınlaştırılması, sosyal ve ekonomik ihtiyaçların karşılanması ve kültürel oluşum bütünüyle doğal çevre faktörlerinin yapısal organizasyonuna, yani bu faktörlerin dengeli işleyişine bağlıdır (Koçman,1991, Pacione, 2001,322 Şekil 2).

Bununla birlikte, kentlerin yapısal dönüşümlerini anlayabilmek, kentin yakın ve uzak çevresiyle kurduğu ilişkilerin analiziyle mümkündür. Kentlerdeki değişimin en önemli göstergeleri;

- kente özgü ekonomik fonksiyonların değişimi,
- bunun kentin fiziksel çevresine yansımaları ve
- toplumsal tabakalanma ile yönetim/denetim biçimindeki farklılaşma şeklinde sınıflandırılabilir. (Karadağ, 2000-2003).

Günümüzde kentleşme ve kentsel kimlik olgusunun araştırılmasında daha çok sosyo-ekonomik ve demografik faktörler incelenmekte, kent varlığının temel unsuru olan “*doğal çevre bileşenleri*” ihmal edilmektedir. Oysa kentleşme süreci üzerine etkili faktörleri; sosyal, kültürel ve tarihi faktörler ile doğal çevre faktörleri olarak iki ayrı grupta incelemek mümkündür. Bu makalede

özellikle, Ödemiş'in kentsel yapısına ve gelişmesine yön veren doğal çevre bileşenlerinin etkileri üzerinde durulacak ve tarihi- kültürel etkenlere kısaca değinilecektir.

Ödemiş'in Kentsel Gelişimine Yön Veren Coğrafi Çevre Bileşenleri

1. Beşeri / Kültürel ve Tarihi Etkenler

Ödemiş'in kentsel mekân organizasyonunda geçmişe ait faktörlerin rolünün büyük olduğunu bilmekle beraber, Ödemiş'in kentsel gelişiminde tarihi ve kültürel etkenlerin rolü konusundaki daha geniş değerlendirmeler bir başka makalemizde detaylı biçimde ele alınacaktır. Ödemiş'in yerleşim olgusunda yer alan insanlar-toplumlar, çevreye tarihin her döneminde ekonomik etkinliklerle ve meydana getirdikleri eserlerle sıkı sıkıya bağlı olmuşlardır. Ortaya çıkardıkları eserler ve bıraktıkları izlerin bir kısmı günümüze kadar ulaşmıştır. Dün olduğu gibi bugün de, Ödemiş'in doğal yapısında çevre-insan ilişkileri hala önemli boyutlardadır. Son derece verimli topraklara sahip Küçük Menderes Nehri Havzasında Ödemiş'in kentsel varlığı Helenistik Çağa uzanan yazılı kaynaklardan bilinmekte ve arkeolojik buluntularla saptanmış bulunmaktadır. Burada ilk kurulan kent yerleşmesi, Ödemiş'in kuzeyindeki *Hypaipa*'dır. Bu eski Lydia yerleşmesinden ilk kez M.Ö. 86 yılında kent olarak söz edilmiştir (Meriç, 1988, Şekil 2).

Hypaipa, Bozdağların yamacında savunma ihtiyacı ile kurulmuş, fakat daha sonra, özellikle Osmanlı yönetimine geçince kentin bu ihtiyacı ortadan kalkmış ve ulaşım kolaylığı olan ovada bugünkü yerini almıştır (Tuncel, 1977a, 1977b). Hypaipa zamanla ıssız bir harabe halini alırken, bu kentin devamı olarak kabul edilen Ödemiş ovada büyüüp gelişmeye başlamıştır. Öte yandan, *Pyrgion* (Birgi) ve *Thyaira* (Tire) antik dönemin ve sonrasının *Hypaipa*'ya en yakın ve en önemli kentleri arasında olmuşlardır (Şekil 2). Küçük Menderes Nehri Havzasında bulunan diğer yerleşmelerle birlikte, bu kentler de farklı kültürler arasında el değiştirmiştir. Meydana gelen bu değişikliklerle ; havzada kent geleneğinin doğmasına ve kent kültürü ile kentli insan yaşam biçiminin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Böylece; tarih içinde

kent kültürünün ve kent geleneğinin Ödemiş ovası ve çevresinde yerleşmiş olması, Ödemiş kentinin mekânsal organizasyonunda da kendini göstermiştir. Kentin içinde ve yakın çevresindeki mimaride, konut planlarında ve süsleme sanatlarında, üretim etkinliklerinde geçmişten gelen kent kültürüne ait unsurları saptamak mümkündür (Foto 1, 2).

Buna karşılık modern çağda kurulup kısa zamanda kent özelliği kazanan yerleşmelerde bu unsurlar gözlenmemektedir. Çünkü bu kentler günümüz kültürünün ve teknolojisinin ürünüdür. Bu görüşümüze göre, Ödemiş eski kent kültürünün izlerini günümüze taşıyan bir yerleşmedir. Dolayısıyla; Ödemiş'in tarihi, sosyal ve kültürel bileşenler yönünden tarihin her dönemi için "*kent*" olarak nitelendirilebileceği doğrudur.

2. Doğal Çevre Bileşenleri

Tarihi ve kültürel bileşenler üzerine yukarıda yapılan bu kısa açıklamanın ardından, burada coğrafyanın kentleşme olgusuna yaklaşım ilkelerinden hareket ederek, makalemizin asıl konusu olan, Ödemiş'in mekân organizasyonunu yöneten doğal çevre bileşenleri üzerinde durmakta yarar görüyoruz. Bunu yaparken, hızlı bir kentleşme süreci içinde bulunan Ödemiş'te bugün ulaşılan durum ve sorunlar da aydınlatılmış olacaktır. Başka bir anlatımla, Ödemiş'in kentleşme süreci ile doğal çevre bileşenleri ve uygulamalar arasındaki ilişkilerden yola çıkarak, Ödemiş için bu ilişkilerden doğan veya ileride ortaya çıkması muhtemel sorunlar daha iyi anlaşılabilir.

2.1. Konum, jeolojik yapı ve yer şekillerinin etkileri

Ödemiş, Küçük Menderes Nehri çöküntü havzasının doğu kesiminde kendi adıyla anılan ovanın kuzey kenarında yer almıştır. Ödemiş Ovası, kuzeyde Bozdağların, doğuda Göcen ve Pınar Dağının meydana getirdiği yüksek topografya ile çevrilidir. Dağların yamaçları oldukça dik eğimlerle yükselir. Taban arazisi, bu yamaçların eteği önünden Küçük Menderes Nehri taşkın yatağına doğru uzanır. Ödemiş Ovası, Küçük Menderes Nehri ve adı geçen dağlık

alanlardan inen kolları tarafından taşınan alüvyonlardan birikinti konisi ve birikinti yelpazelerinden oluşmuştur (Şekil 2, 3). Kent bu ovanın üzerinde kurulmuş olup çevre morfolojisi (yerçekilleri) bütünüyle, değişik jeolojik çağlarda tekrarlanan yer kabuğu hareketleri (tektonik olaylar, faylanma ve çökmeler), aşındırma, taşınma ve biriktirme faaliyetleri sonucunda meydana gelmiştir. Küçük Menderes Havzasını kuşatan yüksek yer şekillerinin bu durumu, ulaşımı hiçbir şekilde engellememiştir. Ödemiş'in ve havzadaki öteki kentlerin yakın ve uzak çevreleri ile bağlantıları kolayca sağlanmaktadır (Şekil 2).

Ödemiş, batıya doğru genişleyerek havza tabanının güneybatısındaki dar ve uzun Selçuk (Belevi) boğazından geçen yol aracılığı ile Büyük Menderes Nehri Havzasına bağlanır. Yine batıya giden ve Torbalı Ovasından geçtikten sonra kuzeye yönelen yollarla, İzmir üzerinden Marmara Bölgesi ve İç Anadolu'ya ulaşılır. İzmir'in deniz ve havalimanları aracılığı ile Ödemiş'in dış ülkelerle bağlantısı kolayca kurulmaktadır. Ödemiş'ten kuzeye doğru yüksek Bozdağlar kütesini aşan karayolu ilçeyi Gediz nehri Havzasına ve Salihli üzerinden de Ankara'ya ulaştırır (Şekil 2). Sonuç olarak Ödemiş; yüksek dağlarla çevrili bir havzanın tabanında yer almış bulunmakla birlikte, kolayca ulaşılabilen bir konumda yer almaktadır. Bu ise, Ödemiş'in kentsel gelişimi üzerinde de büyümeyi hızlandıran bir faktör olarak etki etmiştir.

2.2. İklim koşullarının etkisi

Kent çevresine ait iklim özelliklerinin araştırılmasında 1944'ten bu yana düzenli gözlemler yapan Ödemiş Meteoroloji İstasyonunun rasat verilerinden yararlanılabilir. Ödemiş'in iklim koşullarını bütünüyle Akdeniz rejiminde gelişen meteorolojik olaylara bağlı hava kütleleri ve cephe sistemleri düzenler. Kent ve çevresi üzerinde yıl içinde etkili olan hava olayları göz önünde bulundurulduğunda, ortak bir özellik olarak, Mayıs'tan Ekim ayına kadar süren ve yağış yetersizliği ile beliren uzun bir kurak dönem mevcuttur. Buna karşılık, Kasım'dan Nisan'a kadar olan dönemde ise, düşen yağışlar toprakta nemliliği sağlamakta ve dolayısıyla kuraklık çekilmemektedir (Koçman, 1986, 1989, Şekil 4).

Bu duruma göre, kurak dönemde su ihtiyacı Ödemiş Ovası'nın taban suyundan karşılanabilir. Ödemiş Ovası'nın alüvyal dolgusu ve çevresindeki birikinti konileri yeraltı suyu bakımından zengindir. Bozdağlar kütesinin yağışlı dönemde sızmayı kolaylaştıran jeolojik yapısı nedeniyle taban suyu sürekli beslenebilmektedir. Ancak, uzun zaman içinde toplanan yeraltı suyunun sulama ve kent ihtiyacının artması karşısında aşırı kullanımı ilerde su yetersizliği ile beliren bir sorun olabilir. Nitekim son yıllarda taban suyu seviyesinde kuraklığa bağlı olarak gözlenen hızlı düşüş, Ödemiş ovası'nın yukarıda sözü edilen avantajlarını olumsuz etkilemektedir.

Sıcaklık rejimi de kent yaşamında önemli bir etken olmuştur. Sıcaklık değerleri gözden geçirildiğinde, en soğuk ayda (Ocak) ortalamasının 7.2 °C, en sıcak ayda (Temmuz) ise 27.3 °C olduğu görülür. Yıllık ortalama sıcaklık 16.6 °C'dir. Bu değerlere göre, Ödemiş'te yüksek yaz sıcaklıklarının hüküm sürdüğü ve kışların ılık geçtiği anlaşılır. Sonuç itibarıyla; Ödemiş'te, iklimin gerek yağış gerekse sıcaklık unsurları insan yaşamı, etkinlikleri ve tarımsal üretim bakımından oldukça elverişli koşullar sağlamaktadır (Şekil 4, Foto 3, 4). Enerji bilançosunun her ayda pozitif olması nedeniyle toprakta alıkonulan ısı, kent çevresinde çeşitli kültür bitkilerinin tarımına imkân vermektedir. Öte yandan, orta ve hafif şiddette esen rüzgârlar kent üzerinde ventilasyonu sağlamaktadır. Rüzgârın kent atmosferindeki sürekli sirkülasyonu hava kirliliğini önleyen bir iklim etmenidir. Böyle olmakla birlikte, fiziki yapılanma modeli açısından toplu bir kent olan Ödemiş'in yatay ve dikey yönde büyümesi belirli yönlerden gelen hava akımlarını etkilemektedir. Etrafı yüksek dağlarla çevrili bir havza içinde yer alması nedeniyle yüksek basınç koşullarında kent atmosferindeki akımlar zayıflamakta ve rüzgar hızı azalmaktadır. Bu koşullarda rüzgâr ventilasyonu yeterli olamayacağından kent havası kirlenebilmektedir (Koçman, 1986, 1989). Kirli havayı dağıtmak ve hava dolaşımını sağlayabilmek için kent merkezinden çevreye doğru egemen rüzgarlar yönünde geniş ağaç şeritlerin tesisi şimdiden gerekmektedir.

2.3. Bitki Örtüsü ve Toprakların Rolü

Yağış rejimi ve nemlilik koşulları üzerinde yaptığımız belirlemelere göre; Ödemiş ve çevresi yarı nemli alana dahildir (Şekil 4). Yıllık yağış tutarlarının dağılımı bakımından yarı nemli koşullar % 75 oranında olup egemen durumdadır. Bu istatistiksel analize göre, Ödemiş'te yıllık yağışların 538,9 mm. ile 978,9 mm. arasında düşmesi çevredeki yağış yeterliliğini ifade etmektedir. Ayrıca, yıllık yağışların zaman içindeki değişimleri de son 40-45 yıl içinde çok şiddetli kuraklıkların yaşanmadığını ortaya koymuştur (Koçman, 1986, 1989, Şekil 4). Dolayısıyla çevrede hüküm süren nemlilik koşullarına göre, Ödemiş yöresinin doğal bitki örtüsü alçak kesimlerde kızılçam (pinus brutia) ve yükseklerde (800-1000 m'den itibaren) karaçam (pinus nigra) ormanlarından ibaret olmalıdır. Ancak; sadece Ödemiş çevresi değil, bütünüyle Küçük Menderes Nehri Havzasında doğal bitki örtüsü uzun yıllar süren antropojen etkiler nedeniyle büyük ölçüde tahribe uğramıştır. Bitki örtüsünün tahribi, önce ova tabanında başlamış ve yamaçlara doğru ilerlemiştir. Tahripler, ovada yamaçlardaki kızılçam ormanlarını etkilemiş ve bu ormanların yerini küçük ağaçlar ve çalılar (maki ve garigler) almıştır. Kesilen ve yakılan karaçamların yerinde yüksek dağ stepleri yetişmiştir. Ödemiş çevresinin yaklaşık 2000 yıldan beri bir yerleşim alanı olması, yapı malzemesi, yakacak ve tarım arazisi sağlamak gibi amaçlarla başlayan ve devam eden doğal bitki örtüsü tahripleri, sonuçta iklim koşullarına uygun olan vejetasyonu değiştirmiştir (Koçman, 1986, 1989). Taban arazide olmasa bile, yamaçlarda ormanların yeniden tesisi, kent iklimi yönünden de önem taşıyacaktır.

Çalışma alanımız olan Ödemiş çevresinde iklim ve yer şekillerinin etkisini taşıyan bazı toprak tipleri gelişme göstermiştir. Genel bir gözlemlerle, Ödemiş çevresinde taban arazisini örten alüvyal topraklar, dağlık yamaçlarda degradasyona uğramış kahverengi topraklar ve yüksek alanlarda asidik kahverengi orman toprakları mevcuttur.

Alüvyal topraklar Küçük Menderes tektonik havzasının çevresindeki yüksek alanlardan aşınma ile taşınmış topraklardır. Birinci sınıf araziye dahil olan bu verimli topraklarda asırlardan beri tarım

yapılmaktadır. Hatta denilebilir ki, Antik Çağda ve sonrasında Ödemiş ve havzadaki diğer kentler bu topraklar sayesinde zengin tarıma dayalı ekonomileri ile varlıklarını sürdürmüşlerdir. Başka bir anlatımla, havza topraklarının tarımsal zenginliği kentlerin gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Toprakların verimliliği, kuşkusuz, bugün de kent yaşamında önemli bir yere sahiptir. Bu topraklar da yetiştirilen ürünler, Ödemiş'te ticaretin gelişmesi ve daha çok tarım etkinliklerine dayalı sanayinin çeşitlenmesini ve kentin değişik fonksiyonlar kazanmasını sağlamıştır. Bununla birlikte, yıllardır ekilen bu topraklar aşırı kullanım ve ekolojik baskılar yüzünden yorgun düşmüştür. Dahası, üretimi artırmak ve tarımsal mücadele için kullanılan kimyasal maddeler toprağı kirletecek konuma gelmiştir. Kent çevresindeki alüvyal toprakların bir bölümü çeşitli yapı ve meskenlerin inşası yüzünden kaybedilmektedir. Yamaçlardaki ve dağlık alanlardaki topraklar ise, doğal bitki örtüsünün yeniden tesisi ve bundan yararlanma bakımından uygun görülmektedir.

SONUÇ

Küçük Menderes Nehri Havzası'nda yer alan Ödemiş'in kentsel varlığı, Helenistik çağa kadar uzanmaktadır. Eski bir Lydia kenti olarak Bozdağlar'ın yamacında kurulan *Hypaipa*, daha sonra özellikle Türk egemenliği döneminde ovaya taşınmıştır. Tarihte birbirinden farklı toplumlar arasında el değiştirmiş olan Ödemiş'te kentsel yaşam biçimi büyük ölçüde gelişmiştir (Foto 4, 5). Gerçekten, kentin mekân organizasyonunda ve fiziki yapısında geçmişten gelen kent kültürüne ait unsurlarını gözlemek mümkündür. Öte yandan, geçmişte olduğu gibi, bugün de Ödemiş'in mekân organizasyonunu yöneten faktörler arasında doğal çevre bileşenlerinin rolü büyüktür. Nitekim Ödemiş'te zaman içinde ulaşılan kentse yapı ile doğal çevre bileşenlerinin (konum, jeolojik yapı ve yer şekilleri, iklim, toprak ve bitki örtüsü) etkileri arasındaki ilişki son derece açıktır. Son 40-50 yıl içinde Ödemiş'in hızlı bir kentleşme süreci içinde bulunuşu coğrafi çevre bileşenlerine ait kaynakların yoğun ve etkili biçimde kullanımını gündeme getirmiştir. Örneğin, Ödemiş'in kent olarak varlığında, sahip olduğu verimli topraklar önemli derecede rol oynamış ve kent nüfusunun

hızlı artışıyla ihtiyaçların çoğalmasında bu topraklardan yararlanma yönüne gidilmiştir (Foto 4, 5). Aynı şekilde yağış rejimi ve nemlilik koşulları ile jeolojik yapının özellikleri nedeniyle, son yıllardaki kuraklıktan diğer yerleşmeler gibi olumsuz etkilenmesine rağmen, çevrenin yerüstü ve yeraltı suyu zengindir. Bu da yaşam bakımından çekici bir faktör olmuştur. İklimin nem ve sıcaklık unsurları, insan yaşamı ve etkinlikleri açısından uygun olduğu gibi, tarım işleri ve çeşitli bitkilerin yetiştirilmesi bakımından da elverişli koşullar sağlamıştır.

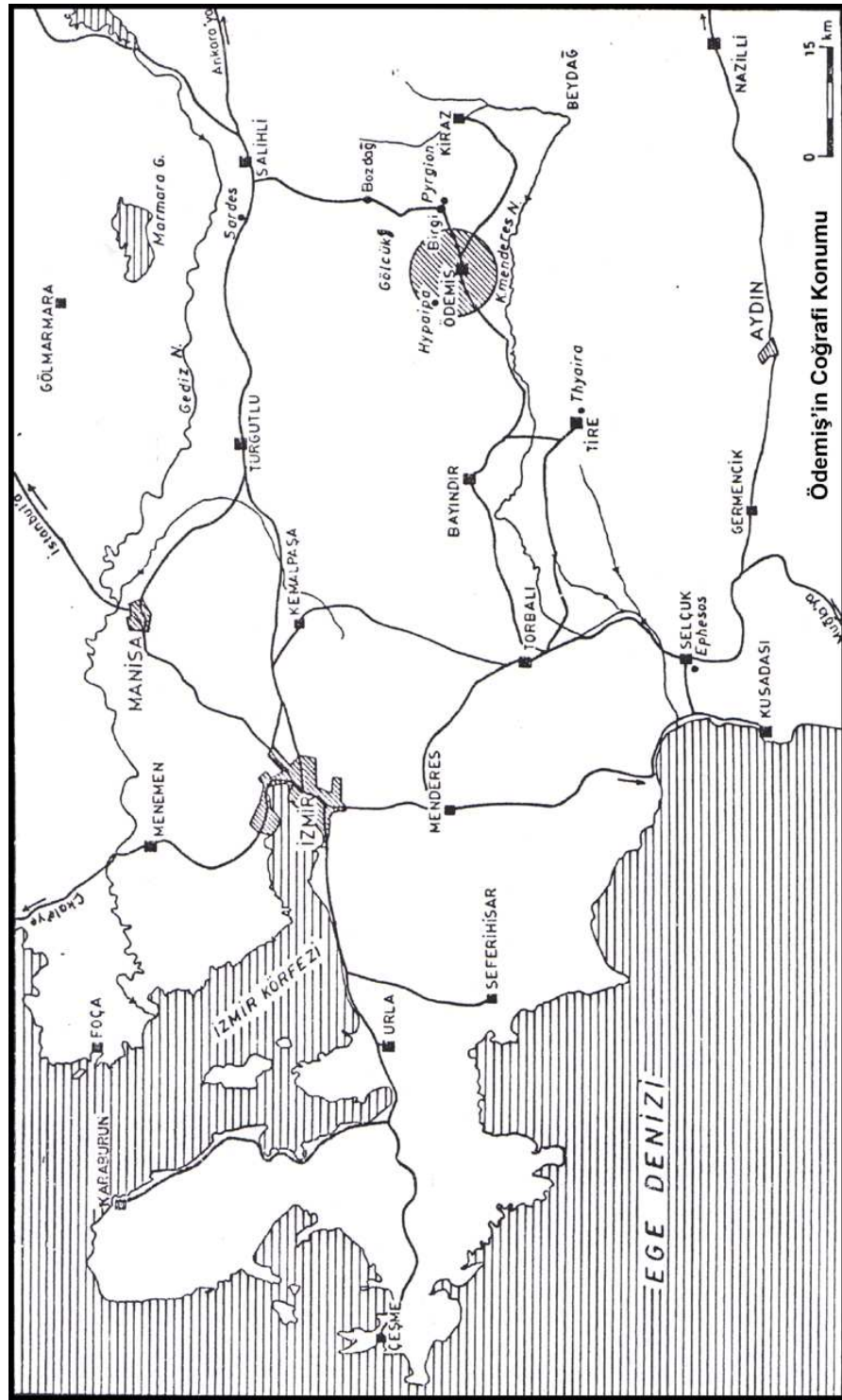
Sonuç olarak, Ödemiş'te kentleşme olgusunun temelinde birçok faktörün arasından, doğal çevre-insan ilişkileri önemli bir yere sahiptir. Yukarıda yaptığımız açıklamalara göre, başlangıçtan bu yana kentin mekânsal organizasyonunda doğal çevre

bileşenleri etkili olmuş ve bu bileşenlerin desteklediği kaynaklardan yoğun biçimde yararlanılmıştır. Bugün için önemli olan konu, kent ortamında sağlıklı yaşam koşullarının oluşturulabilmesi için yeni gelişecek alanların planlanmasında doğal çevre bileşenlerinin özelliklerine uygun bir plan anlayışının benimsenmesi ve uygulamaya konmasıdır. Çevreye daha fazla zarar verilmeden, konu, yararlanma esasına dayanan ilişkiler içinde düşünülmelidir. Kent planlarında doğal çevre faktörlerine duyarlılık gösterilmeli, özellikle kentin yeni gelişen alanları için bu konuda ayrıntıya inen kapsamlı araştırmalar yapılmalıdır. Kentin doğal çevre kaynaklarının plan otoritesi ile korunması da ayrı bir önem arz etmektedir.

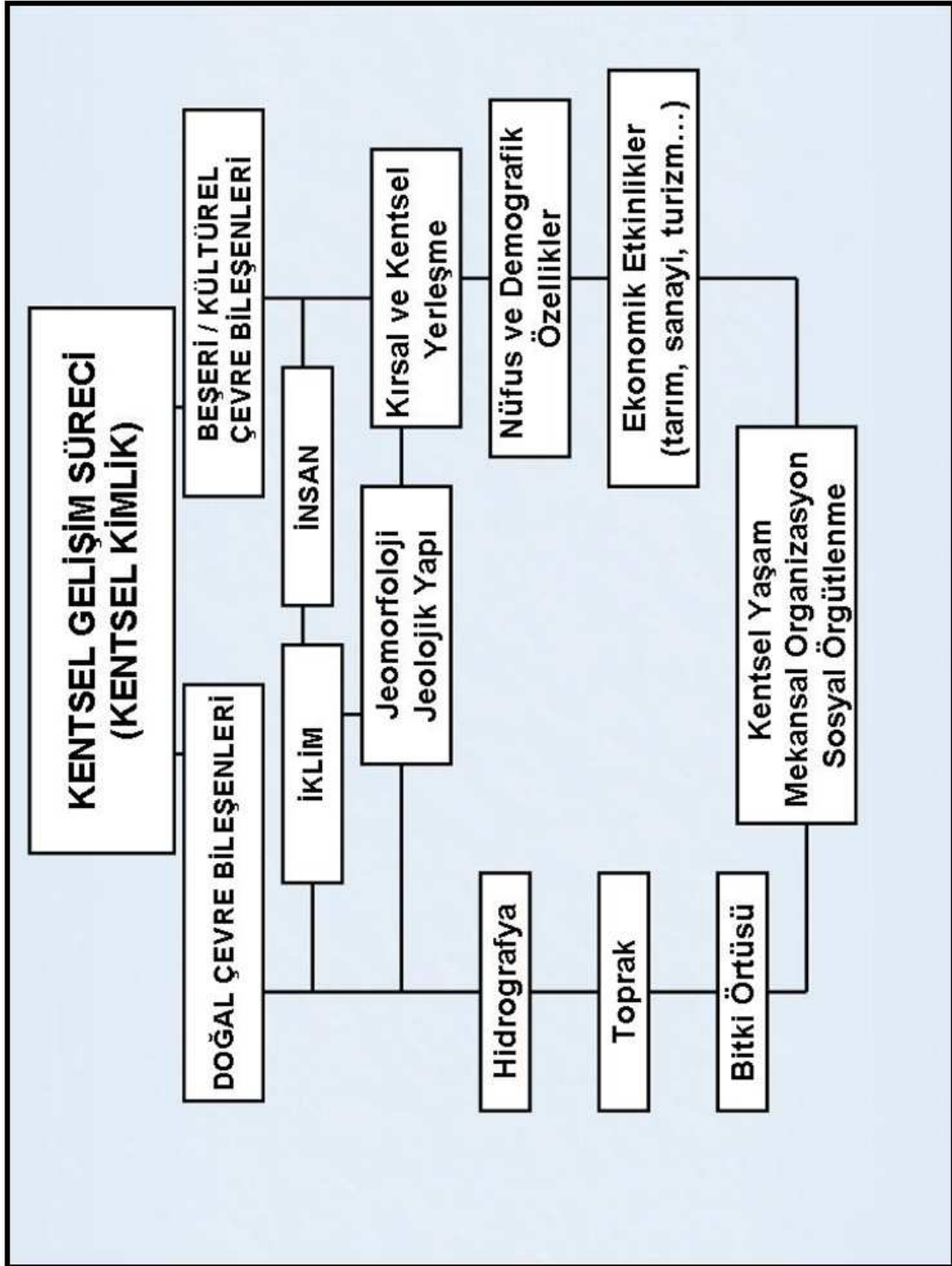
REFERANSLAR

- Arslanoğlu, R., 1998. *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*. Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Beyhan, G., Ünügür, M, 2005. "Çağdaş Gereksinimler Bağlamında Sürdürülebilir Turizm ve Kimlik Modeli". *İ.T.Ü. Dergisi Mimarlık-Planlama-Tasarım* 4 (2), 79-87, İstanbul.
- Haapala, A., 1998. "The Urban Identity : the city as a place to dwell", *Strangeness and Familiarity in the Urban Environment, International Inst. of Applied Aesthetic Series* 4, 13-22, Lahti.
- Karadağ, A., 2000. *Kentleşme Süreci, Çevresel Etkileri ve Sorunları İle İzmir*, Egekoop, İzmir.
- Karadağ, A., 2003. "Geographical factors which define urban existence and continuance of İzmir since centuries" *CIEPO 14, International Committee of Pre-Ottoman and Ottoman Studies 14th Symposium (18-25 Eylül 2000, Çeşme-İzmir)*, Türk Tarih Kurumu Yay.Ankara.
- Karadağ, A., 2006. "Kula'da Bir Kentsel Kimlik Araştırması", *Geçmişten Günümüze Köprü : Yanık Ülke Kula Sempozyumu (1-3 Eylül 2006, Kula)*, İzmir Araşt. Uygul. Merkezi & Kula Belediyesi İşbirliği, Kula-Manisa.
- Koçman, A., 1986. "İzmir- Bozdağlar Yöresini Jeoekolojisi" (Batı Anadolu), Ege Üniv. Araştırma Fonu Saymanlığı, Proje No. 002, İzmir.
- Koçman, A., 1989. *Uygulamalı Fiziki Coğrafya Çalışmaları ve İzmir Bozdağlar Yöresi Üzerinde Araştırmalar*, Ege Üniv. Edebiyat Fak. Yayınları 49, İzmir.
- Koçman, A., 1991. "İzmir'in kentsel gelişimini etkileyen doğal çevre faktörleri ve bunlara ilişkin sorunlar" *Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Coğrafya Araştırmaları Dergisi* 3, 101-122, Ankara.

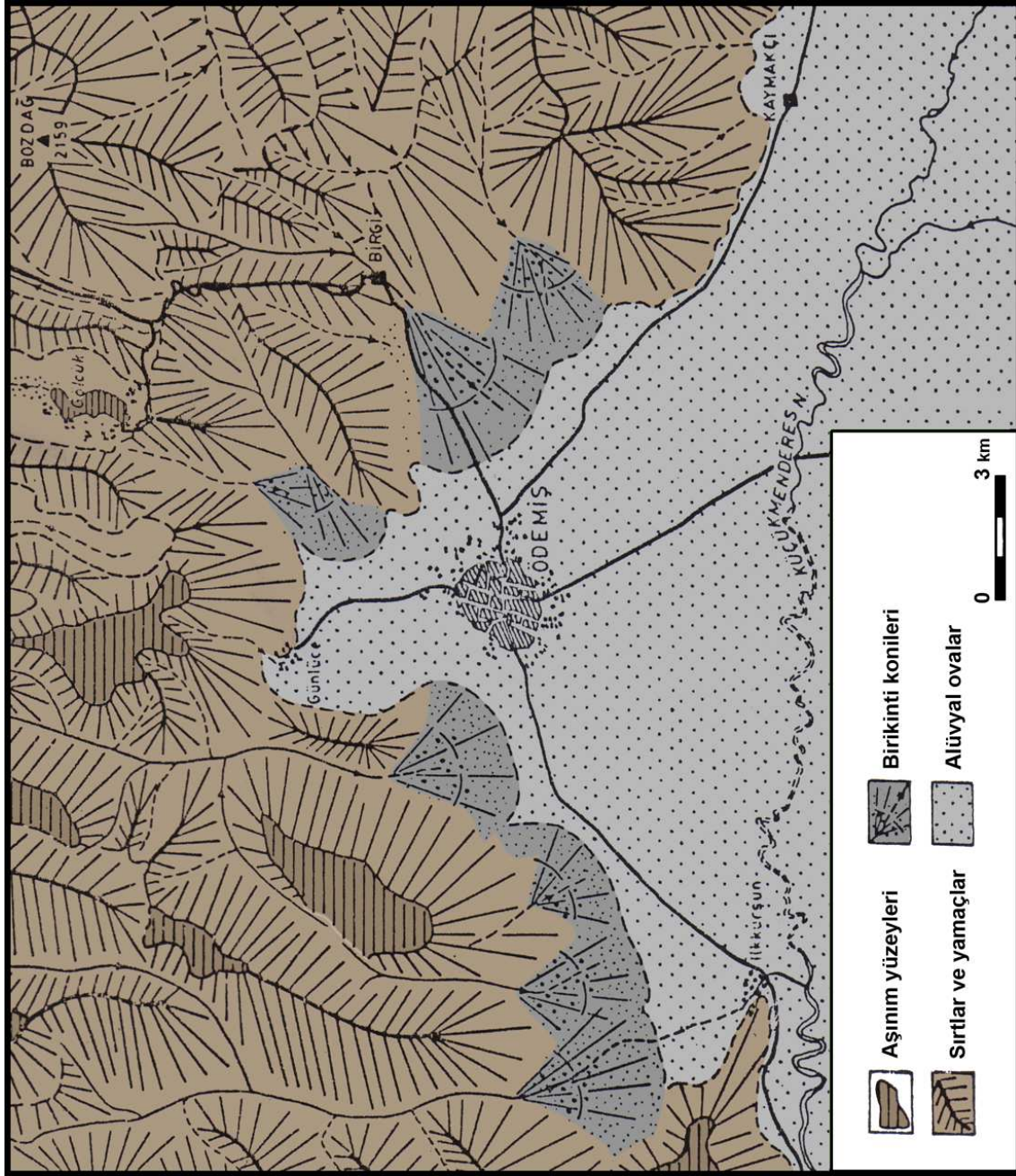
- Meriç, R., 1988. "Antik dönemde Küçük Menderes Havzasının tarihsel coğrafyasına genel bir bakış", *Ege Üniv. Edebiyat Fak. Ege Coğrafya Dergisi* **4**, 202-213, İzmir.
- Örer, G., 1993. "İstanbul'un Kentsel Kimliği ve Değişimi", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enst., İstanbul.
- Pacione, M., 2001. *Urban Geography (a global perspective)*, Roudledge Publ., London, Newyork.
- Tunçdilek, N., 1986. *Türkiye'de Yerleşmenin Evrimi*, İstanbul Üniv. Yay. 3367, İstanbul.
- Tuncel, M., 1977. "Türkiye'de yer değiştiren şehirler hakkında bir ilk not", *İstanbul Üniv. Coğrafya Enstitüsü Dergisi* **20-21**, 119-128, İstanbul.
- Tuncel, M., 1977, "Türkiye'de kent yerleşmelerinin tarihçesine toplu bir bakış", *Türk Coğrafya Dergisi*, 123-160, İstanbul.

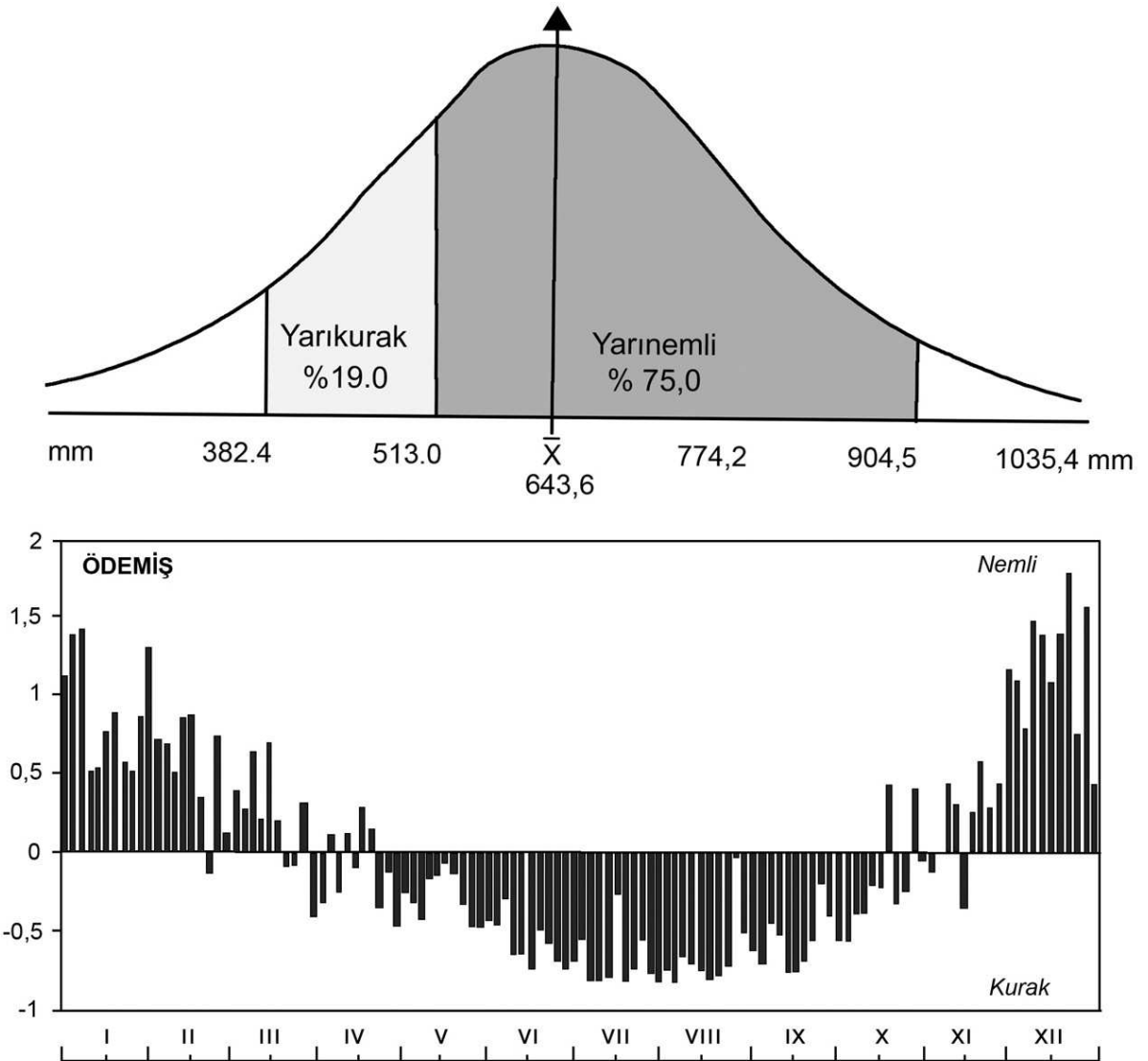
Şekil 1. Ödemiş'in (İzmir) coğrafi konumu

Şekil 2. Kentsel kimliğin oluşması ve kentsel gelişim sürecini belirleyen coğrafi çevre bileşenleri

Şekil 3. Ödemiş ve yakın çevresinin yer şekilleri

Şekil 4. Ödemiş'in yağış değişkenliği ve kuraklık değerlendirmesi

Foto 1. Ödemiş'te tarihi Ümmü Sultan Camii ve Türbesi

Foto 2. Ödemiş'teki Osmanlı döneminin geleneksel sivil mimari örneklerinden tarihi bir konak

Foto 3. Cumhuriyet dönemi, Ödemiş kent merkezi

Foto 4. Ödemiş'in yeni gelişen kentsel yerleşim alanları

Foto 5. Ödemiş'te modern dönem yerleşim alanları ve sokak düzeni